

גליון נושא: כפרות בערב יום הכיפורים

בס"ד, יום ד' פרשת וילך, ג' תשרי תשע"ו

פנינים

זמן עשיית הכפרות

עיוה"כ ועשרת ימי תשובה: מנהג העולם לכתחילה לעשות את הכפרות בערב יוה"כ ואם אי אפשר עושים בעש"ת (מ"ב תר"ה ס"ק ב'). ויש שכתבו להעדיף לעשותו ביום אמירת סליחות 'שלוש עשרה מדות' (פסקי תשובות תר"ה א).

ערב ר"ה: וברש"י בשבת (דף פא: ד"ה האי פרפיסא) מביא בשם תשובת הגאונים שהיו עושים את הכפרות בערב ראש השנה.

הושענא רבא: מנהג נוסף מחודש מצינו בספר **נהר מצרים** (הל' יוה"כ סי' ב') **וכתר שם טוב** (גאגין עמ' רכ"ד) שמנהג מצרים שעושים את הכפרות בליל הושענא רבא כי יום הושענא רבא נחשב כיום כיפור קטן. וכתב בשו"ת **שארית שמחה** (סימן ח') שמי שלא עשה כפרתו בכל עש"ת יכול להשלימו בהושענא רבא.

שלא בפניו: אדם שהוא בבית הסוהר ואינו יכול לעשות כפרות, כתב בלוח 'דבר בעתו' שאפשר לעשות כפרות לאדם שלא בפניו ואומר זה חליפת פלוני בן פלוני. ומקור הדבר **בכתר שם טוב** (גאגין עמוד רכט) שכן המנהג בין הספרדים בא"י ומצרים, שכל אדם אם אינו בביתו חבירו עושה לו הכפרה.

כפרות על העובר: מבואר ברמ"א (סי' תר"ה) שעושים כפרות גם על העובר, ולכן למעוברת לוקחים תרנגול ותרגולת שמא תלד זכר.

ולכאורה יש לתמוה מהו הענין בזה הרי העובר לא חטא ?

ומצינו בביאור הגר"א (שם) שפירש שהענין בזה הוא משום שעובר ירך אימו.

ומבאר דבריו במועדים וזמנים (ח"א סי' נ"ב) שאם היה הדין שעובר לאו ירך אימו היו צריכים תרנגול נוסף לעובר גם על הצד שהוא נקיבה (וכדעת האריז"ל שהובא במג"א), ורק משום שעובר ירך אימו לצד שהוא נקיבה מספיק בתרגולת אחת, ורק לצד שהוא זכר הוי כאילו חלק מהאמא הוא זכר ולחלק זה לא מועיל כפרת תרגולת אלא צריך דווקא תרגולת זכר, וע"ש מה שהאריך בזה.

עוד מובא בספר **נטעי גבריאל** (פרק י"א סוף הע' ט"ו) שיש בכפרות גם ענין של פדיון להנצל מן הגזירות ולכן עושים גם עבור העובר שמא נגזרה עליו איזו גזירה.

לסובב כפרות לנדה: כתב בספר **אהל יעקב** (עמוד קטז) **ונטעי גבריאל** (פרק י"א הלכה י') שבזמן שהאשה נדה, מדינא מותר לבעל לסובב הכפרות על ראש האשה (אם מתייראת לסובב בעצמה), משום שאינו נוגע בה כלל כי כל הענין של כפרות הוא לסובב באויר בלי נגיעה, וגם אין חשש שמא ישכח שהרי לעולם אין אשה רוצה שהתרנגולת תגע בה והיא נזהרת להתרחק מן התרגולת, וכן מותר לאשה לעשות כן לבעלה. ויזהר שלא יגע בה וכמבואר בשו"ע (יו"ד סימן קצה ס"ה), וע"ע מש"כ בזה בספר **סוגה בשושנים** (יו"ד סימן קצה פרק ל"ח סעיף א'). אך כתב בשו"ת **יפה נוף** (חלק יו"ד סימן ק"ב) שנכון להחמיר שבעלה לא יסובב לה כפרות שמא יגע בראשה. ❖

מנהג ה'כפרות'

מנהג ה'כפרות' - הוא מנהג קדום שמקורו בתקופת הגאונים, המקור הראשון למושג של כפרות הוא ברש"י (שבת דף פא עמוד ב ד"ה האי פרפיסא) בשם תשובת הגאונים שעושים חותלות מכפות תמרים, וממלאין אותם עפר וזבל בהמה, ועשרים ושנים או חמישה עשר יום לפני ראש השנה עושים (מייחדים) כל אחד ואחד לשם כל קטן וקטנה שבבית, וזורעים לתוכן פול המצרי או קיטנית,

וקורין לו פורפיסא, וצומח, ובערב ראש השנה נוטל כל אחד שלו, ומחזירו סביבות ראשו שבעה פעמים, ואומר: זה תחת זה, וזה חליפתי וזה תמורת, ומשליכו לנהר. מנהג זה לקחת עציץ לכפרות הובא גם באו"ז הלכות שבת (סימן נו). וכן בדברי המרדכי (סוף יומא) מוזכר מנהג הכפרות.

1. טעם האוסרים

טעם ראשון: יש מן הראשונים שהתנגדו בתוקף למנהג עשיית כפרות בבעלי חיים, ונפסק בב"י (סימן תר"ה) ובשו"ע (סימן תר"ה סעיף א') ופר"ח (ס"ק א') וטעמם משום שהדבר נחשב ל"דרכי האמורי".

טעם שני: לאסור כתב הרשב"א (שו"ת ח"א סימן שצה) משום "ניחוש".

טעם שלישי: לאסור כתב הלבוש (סימן תרה) שהרי שוחטו בחוץ ונראה כשוחט קדשים בחוץ. וז"ל השולחן ערוך מה שנוהגים לעשות כפרה בערב יום כיפורים לשחוט תרנגול על כל בן זכר ולומר עליו פסוקים, 'יש למנוע המנהג'. ושמעתי שבבריסק אין נוהגים לעשות כפרות מטעמים אלו. אולם הרמ"א כתב שם וז"ל: ויש מהגאונים שכתבו מנהג זה, וכן כתבו אותו רבים מן האחרונים, וכן נוהגין בכל מדינות אלו ואין לשנות, כי הוא מנהג ותיקין, עכ"ל. למעשה התפשט המנהג בקהילות האשכנזים כדעת הרמ"א החולק על השולחן-ערוך, גם האריז"ל (שער הכוונות דף ק א') היה נזהר מאוד לקיימו כי יש במנהג זה סודות וענינים נשגבים על-פי תורת הסוד ועפ"י קבלה יעשה דווקא בתרנגול הנקרא גבר, 'גבר תחת גבר'. ועוד היה האריז"ל מקפיד (שם) לקחת לכל אחד מבני הבית תרנגול נפרד, למרות שעל פי דברי הפוסקים באופן שאין ידו משגת מותר לקחת לכמה בני אדם כפרה אחת כמבואר בשו"ע הרב (סעיף ג') וכן מבואר במ"ב כשמדבר על מעוברת.

וכן מנהג בני ספרד הוא כדעת הרמ"א, כמבואר בכף החיים (ס"ק ה') ובבן איש חי (שנה א' פרשת וילך אות ב') שהם מבני ספרד ומביאים את מנהג הכפרות. וכתב בשו"ת אור לציון (ח"ד פ"ח תשובה א') שלמרות שבכל הדברים הספרדים פוסקים כדעת השו"ע, מ"מ במקום שהאריז"ל חולק על דברי מרן פוסקים כדעת האריז"ל.

2. טעם המנהג

צריך להבין מה הטעם במנהג הכפרות, ממה נפשך אם שב בתשובה שלימה הרי תשובתו מועלת לכפר עליו, ואם לא שב מה מהני הכפרות.

ויש בזה כמה ביאורים: הטעם שהובא ברוב הפוסקים, בשו"ת מהרי"ו (סימן קצא), א"ר (ס"ק א'), שו"ע הרב (ס"א), ומטה אפרים (סימן תר"ה סעיף ה'), קיצור שולחן ערוך (סימן קל"א ס"א), ומשנה ברורה (סימן תרה ס"ק ב') וז"ל ויחשוב שכל מה שעושין לעוף הזה הכל היה ראוי לבוא עליו וע"י תשובתו הקדוש ברוך הוא מסלק הגזירה מעליו ונתקיים דוגמתו בעוף הזה, וכן כתבו הראשונים טעם הקרבן הבא על השוגג, עכ"ל. לטעם זה שידמה בנפשו שכל מה שנעשה לתרנגול היה ראוי לעשות לו מובן מה שכתבו האחרונים שיש ענין להיות נוכח בזמן שחיתת התרנגול. וכמבואר בכתר שם טוב (גאגין עמוד רכח) שע"י שהמתכפר רואה התרנגול שצועק ככרוכיא ושוחטו לאלתר, ורואה כל הפעולה, פועלת בתוך האדם פעולה עזה ונוראה ולבו נשבר אל ד'.

טעם נוסף: ביאר הלבוש (סימן תרה) שלוקחים מינים שאינם ראויים לקרבן שידעו הכל שלא לשם קרבן הנהיגוהו אלא כדי להשביע עינו של רשע, הוא יצר הרע הוא שטן הוא מלאך המות, החפץ בהשחתת העולם ומקטרג על הבריות כדי שימסרו בידו, וכשישחט כל אחד מין בעל חי במקומו, ויחשוב כאילו שחט את עצמו אין לו מקום לקטרג כל כך, ועל דרך שעיר המשתלח לעזאזל. ועיין בשו"ת תורה לשמה (סימן קנה) שמנהג טוב לומר בשעת הכפרות שתועיל כפרה זו כמו שעיר המשתלח.

טעם נוסף: כתב במענה לשון (סדר הכפרות) שאף אלו אנשים גדולים מאוד לא היו יכולים להנצל מהגזירה בלי פדיון במקומם, כדי שתתקיים הגזירה בבריה אחרת מאחר שכבר נגזרה הגזירה, כי אין הקב"ה מקפח שכר שום בריה ולא שום הבטחה שהבטיח לשום בריה, ואם לא תתקיים בזה צריכה

מנהג ישראל תורה

חשש טריפות

בכמה מקומות בזמננו, נתחדש המנהג הקדום שהוזכר בפוסקים, לעמוד עד שעת השחיטה ולודא שאינו טריפה, ויש לדון מה הדין אם נמצא טריפה.

דעת המקילים: דעת האשל אברהם (בוטשאטש מהדו"ת סימן תר"ה ס"א) ובהגהות מהר"ם אריק (שם) ושו"ת כנף רננה (סימן נז) וזכר דוד (מאמר ג' פרק ע'), ושו"ת תורה לשמה (סי' קנ"ה), שאם נמצא טריפה אין צריך לעשות שוב כפרה בתרנגול אחר, כי עיקר הכפרה שיתן אל לבו שכל המעשים שנעשים בכפרה זו היה צריך לעשות בגופו ממש. ועוד שיתן דמי הכפרה לעניים. ועוד שהוי כמו קרבן שלא נודע לו שנטרפה עד אחר הזריקה שהורצה. ועוד דהוי ככהן שנמצא חלל שעבודתו כשירה. אבל אם השוחט לא שחטה כהוגן ונתנבלה בשחיטה לכו"ע צריך לעשות שוב כפרה.

דעת המחמירים: אולם יש מחמירים כמבואר בפקודת אלעזר (סימן תרד), ותורת אביגדור הובא בארחות חיים (סימן תר"ו ס"ה), ושולחן שלמה (ס"א), וקצה המטה (ס"ק יב) וכ"כ במועדים וזמנים (ח"א סימן נב בהג"ה) שצריך לעשות שוב כפרה דטריפה לא מיקרי חיה כלל. והרי הוא במקום שעיר המשתלח ושעיר המשתלח אם נמצא טריפה פסול. וכקרוב שנמצא טריפה שפסול.

דעה ממוצעת: ועיין בשדי חמד (יו"כ סימן א' אות ח') שכתב פשרה, לעשות עוד פעם כפרה 'במעות' ואומר 'זה חליפתי'.

למעשה: דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פי"ז ס"ה) והגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני יו"כ פ"א ס"ק ב') והגר"ש ואזנר זצ"ל (קובץ מבית לוי תשרי עמוד לד) והגר"צ אבא שאול זצ"ל (אור לציון ח"ד פ"ח תשובה ד') שצריך להחמיר, ויעשה שוב בכסף.

ולדעת הגר"מ שטרנבוך שליט"א (מועדים וזמנים ח"א סימן נב בהג"ה) צריך לעשות שוב כפרה דטריפה לא מיקרי חיה כלל. ❖

להתקיים באחר. וכל דבר שיוצא מפי הקב"ה אפילו על תנאי אינו חוזר בו לכן צריך האדם פדיון על גזירתו אף לאחר התשובה, וזהו אחד מן הטעמים של הקרבנות.

כעין דבריו מבואר בדברי החת"ס (בחידושו בשבת דף פא ב) שפירש בכונת רש"י, שאם נגזר חלילה כריתת זרעו יהיה זרע העציץ הזה נכרת במקום זרעו. ולפי זה מובן היטב מש"כ הטור (סימן תר"ה) הובא בבאר היטב (ס"ק א') שצריך לומר בשעת הכפורת פסוק זה 'נפש תחת נפש'. והינו שבכך נפש התרנגול נכנס תחתיו.

3. במה עושים כפרות

'תרנגול': כתב הטור (סימן תרה) שלמרות שניתן לעשות כפרות בכל בעל חי טהור, מכל מקום נהגו לקחת תרנגול לשם כך. הטעם: פירש הכנסת יחזקאל מפני שהתרנגול נקרא גבר, כפי שאמרו חז"ל (יומא כ, ב): "מאי קריאת הגבר?... רב שילא אמר: קרא דתרנגולא", ולכן לוקחים גבר תמורת גבר. טעם נוסף: פירש הכנסת יחזקאל לפי שהתרנגול מצוי בבתיים יותר מאשר שאר בעלי חיים. וכתב הרמ"א (סימן תרה סעיף ב) שיש מקפידים לקחת תרנגול לבן לצורך כפרות. והטעם: פירש הרמ"א כעניין שנאמר (ישעיה א, יח): "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו". טעם נוסף: כתב הכף החיים (סימן תרה ס"ק כה) שכן הצבע הלבן מרמז על בחינת החסד והרחמים. טעם נוסף: כתב בספר יפה ללב (ח"ב שם ס"א) ובכף החיים (שם ס"ק כד) שכן תרנגול לבן בריא לאכילה יותר מתרנגול בצבע אחר. אולם כתב המ"ב שאין לחזר אחר תרנגולים לבנים משום חשש דרכי האמורי, אלא אם נזדמן לידו לבנים יקח.

'כל בעל חי': אם אין אפשרות להשיג תרנגול, ניתן לקיימו בכל בעל-חי שאינו ראוי להקרבה בבית-המקדש, כגון אווזים וכדומה - ויש אומרים שאף בדגים - וכתב המגן אברהם (סימן תרה ס"ק ג) שאין לקחת לכפרות אלא בעל חיים שאינו ראוי לקרבן, שלא יראה כמקדיש קדשים בחוץ. אכן הטור מביא מנהג לעשות עם 'איל', וצ"ב דהרי ראוי להקרבה.

הערות מבני החבורה

תרנגול שעשו עליו 'כפרות' שנתערב בין שאר התרנגולים
שאלה: יש לדון בתרנגול שעשו עליו 'כפרות' ולא הספיקו לשוחטו עד שנתערב בין כל התרנגולים האחרים שעדיין לא עשו עליו כפרות האם יכול להשתמש עם שאר הכפרות. והרב **דינר שליט"א** (בעלון מים חיים יוה"כ תשע"ו) הביא נדון זה לגבי שראו תרנגול שנופל י' טפחים שהוא בחזקת טריפה ונתערב בין כל התרנגולים האם צריך למכור כעת את כל התרנגולים לגוי, ולא לישראל שמוזהר על טריפות.

תשובה: עיין בספר 'והערב נא' בעניני יוה"כ שדן בזה הג"ר **יצחק זילברשטיין שליט"א**, ומביא שיש ג' צדדים להקל בדבר. א. בתחילה מצדד לומר שאע"פ שהעוף הוא דבר חשוב שאינו בטל ברוב, מ"מ דבר זה הוא רק מדרבנן אבל מדאורייתא גם דבר חשוב בטל ברוב (עי' **רמ"א יו"ד סי' ק"י סעי' א'**), וא"כ יתכן שלענין עשיית כפרות על העוף מספיק שמדאורייתא בטל ברוב ויש לו שם עוף שאפשר לעשות עליו כפרות.

ב. מביא בשם הגר"ש **אלישיב זצ"ל**, שמחדש שם כפרות לא חל על העוף בשעת עשיית הכפרות אלא רק בשעת שחיטה, וכן משמע לשון השו"ע (או"ח סי' תר"ה) 'מה שנוהגים לעשות כפרות לשחוט תרנגול'. ולכן אם נתערב לפני השחיטה בין כל שאר התרנגולים אין בזה שום חשש ואפשר לעשות כפרות בכל התרנגולים כי יעלה לכפרה לשני. וכע"ז מצינו בשו"ת **תורה לשמה (סי' קנ"ה)** שאם שחטו את העוף ונמצא טריפות בעוף אינו צריך לעשות כפרה אחרת כי התיקון נעשה בשחיטה בלבד, אא"כ נעשה הטרפות קודם שנשחט כהלכתו שאז לא היה התיקון בשחיטה. וכעין זה דעת הגר"נ **קרליץ שליט"א** (חוט שני יוה"כ פ"א ס"ק ב') שאם עשה 'זה כפרתי' קודם יוה"כ, ושחט את התרנגול רק אחרי יוה"כ לא יצא ידי המנהג משום שהעיקר הוא השחיטה. לדעת הגר"ש יוצא שיעלה לשני ולא לראשון. אולם יש חולקים כמבואר במש"כ הגר"מ **איזראעל זצ"ל** אב"ד הויניאד (בתשובתו בהמאור תשרי תשמ"ה), שהבעלים הראשונים עלתה לו כפרה ולא לשני. דקיי"ל גנב עולה והקריבו שעולה לבעלים הראשונים כמבואר בב"ק (דף עו.) מכרו לשמים מעיקרא תורא דראובן והשתא תורא דראובן.

ג. הגר"ח **קניבסקי שליט"א** חידש, שאפילו אם נאמר שחלה הכפרה על העוף מיד בעשיית הכפרות עוד לפני השחיטה מ"מ יתכן שיוכל להשאל על הכפרה ועי"ז יחזור התרנגול למה שהיה בתחילה ותעקר הכפרה למפרע, כשם שאפשר להשאל על כל נדר ולהתירו וכן גם בכל דבר שחל בדיבור כגון חלה או תרומה וכדו' כך גם אפשר להשאל על כפרות ולעוקרו למפרע, אכן אם אין יודע מי הוא האדם שעשה את 'הכפרה' אין מוכר הכפרות יכול להשאל על כפרה של חבירו. ועיין בשו"ת **פרי אליהו ח"ג סימן כא** שדן בזה וכתב שיפזרם שלא יהא 'קבוע' כמבואר בזבחים (דף עג), ואח"כ יקח כל אחד תרנגול לכפרה עבורו וישאר רק תרנגול אחד של הכפרה שנאבדה בתוכם. ועוד עצה הביא שכל אחד יקח את כולם ביחד ויאמר שעושה כפרה על אחד מהם שעדיין לא עשו בו ובדרבנן אמרינן 'יש ברירה'. והעירוני (ר.ל.) שלפי הדעות שקבוע זה רק כאשר האיסור ניכר במקום קביעותו, כאן אין קבוע ומותרים כולם בלי פיזור כי הרי לא ניכר כלום על התרנגול שעשו בו כפרות. ואם כן לא שייך כאן הכלל של כל קבוע כמחצה על מחצה דמי. ❖

'כסף': המשנה ברורה (תר"ה ס"ק ב') בשם הפמ"ג והחיי אדם, האריך בדברים על אודות הזהירות הנחוצה בעת שחיטת ה'כפרות', כאשר בזמן קצר נשחטת כמות גדולה של עופות, והצפיפות וההמולה רבה מאוד. ואם יש חשש שחיטה שלא כדין, עדיף לעשות את ה'כפרות' ב'כסף', וענין זה גופו שנמנע מפני החשש יחשב לו לזכות. וכתב בספר **יפה ללב (ח"ב סימן ב')** כי המילה 'כסף' במילוי אותיותיה - כף סמך פה - בגימטריא 'כפרה'. וכתב המ"א (ס"ק ה') שו"ע הרב (ס"ה) ומטה

אפרים (ס"י) שצריך לקחת כסף כפי שווי העוף, ולעשות כל הסדר של סיבוב המעות על גבי הראש, ויאמר זה חליפתי, 'זה הכסף ילך לצדקה' ויתן הכסף לצדקה. ועיין במועדים וזמנים שדייק מהמ"ב שכסף אינו עיקר התקנה, ורק כשיש חשש טריפות יעשה עם כסף, אבל כשאין חשש יעשה עם תרנגול כעיקר התקנה.

'עציץ': כתב בסידור יעב"ץ וכף החיים (אות כב) שמי שאין לו תרנגול וגם לא כסף יעשה כפרות עם 'עציץ', וכמבואר ברש"י (שבת דף פא עמוד ב ד"ה האי פרפיסא) בשם תשובת הגאונים שהוא המקור הקדום למנהג הכפרות, ושם כתוב לעשות עם עציץ. אכן הכף החיים מסיים שם 'ולא ראינו בזמן הזה מי שעשה זה'. טעם הדבר ביאר בסידור יעב"ץ כי האדם עץ השדה ומשתתף עמו בנפש הצומחת עי"ש. והחת"ס (בחידושו בשבת דף פא ב) מפרש שאם נגזר חלילה כריתת זרעו, יהיה זרע העציץ הזה נכרת במקום זרעו. ולפי דבריו מדוקדק דברי רש"י שרק עבור הילדים היו עושים כפרות ולא להורים.

'עומק הפס'

אתרואות, הצרות, והארות. נ"ד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823